

พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องเสด็จประพาสคลองแสนแสบ

เจ้าจอมมารดาอ่อน รัชกาลที่ ๕
พิมพ์ในงานทำบุญหน้าพระศพ
พระเจ้าฟ้าง Thao พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ

กรบ ๕๐ วัน

915.93

ณวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

๑๒๔๗๑๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร

พระราชนิพนธ์
ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องเสด็จประพาสคลองแสนแสบ

เจ้าจอมมารดาอ่อน รัชกาลที่ ๕
พิมพ์ในงานทำบุญหน้าพระศพ
พระเจ้าฟ้าง้าว พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ
กรบ ๕๐ วัน
ณวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๖

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ทำพระจันทร์ พระนคร

เลขห้อง

เลขหมู่

915.93

ค247สอ

ฉ.

พระเจ้าฟ้าง Thao พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ
ถ่ายเมื่อพระชันษา ๖ ปี

พระเจ้าพีนางเธอ พระองค์เจ้าอรประพันธ์รำไพ
ถ่ายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐

อธิบาย

เมื่อ ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเปิดทางรถไฟสายเหนือตั้งแต่ปากน้ำโพถึงเมืองพิษณุโลก สายตะวันออกถึงเมืองฉะเชิงเทรา ทำพิธีเปิดในบริเวณสถานีกรุงเทพ ฯ เสร็จแล้วเลยเสด็จไปประพาสเมืองฉะเชิงเทราโดยทางรถไฟ ในการเสด็จไปครั้งนี้ แต่เดิมกะว่าเมื่อประพาสเมืองฉะเชิงเทราแล้วจะเสด็จกลับทางรถไฟเหมือนเมื่อขาไป แต่เมื่อเสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองฉะเชิงเทรา เกิดมีพระราชประสงค์จะทอดพระเนตรทางคลองแสนแสบ จึงโปรดเปลี่ยนเป็นเสด็จกลับทางเรือ ให้จัดกระบวนเรือที่จะเสด็จกลับขึ้นที่เมืองฉะเชิงเทราในครั้งนั้น รวบรวมเรือหลวงและเรือของผู้ไปโดยเสด็จบ้าง เรือของข้าราชการในพื้นที่เมืองบ้าง

ทรงเรือมาด “ยอดไชยา” ของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เป็นเรือพระที่นั่ง เสด็จกลับจากเมืองฉะเชิงเทรามาประทับแรมกลางทาง ๒ คืน เสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ การเสด็จกลับครั้งนั้น เติมทรงจำนงพระราชหฤทัยจะให้เป็นอย่าง “ประพาสต้น” คือมิให้ผู้ใดรู้ว่าเป็นกระบวนหลวง เพื่อจะได้ทอดพระเนตรการในท้องที่ตามที่เป็นอยู่อย่างไร มิให้มีการเตรียมแต่เมื่อกำลังเตรียมกระบวนเรืออยู่นั้น ข้าวแพรหลายไปได้บ้าง ปัดไม้ได้สนิทเหมือนเมื่อคราวเสด็จประพาสต้นในมณฑลอยุธยาและมณฑลราชบุรี เมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๗) แต่ก็เป็นที่สำราญพระราชหฤทัย ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงโปรดการประพาสมาก

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖

วันที่ ๓๐ มกราคม ร.ศ. ๑๒๖

ออกเรือ ๒ โมงกับ ๑๕ นาที เข้าประตูน้ำไม่
เข้า เหตุด้วยเป็นเวลาน้ำขึ้น เปิดน้ำไม่ถึงศอกได้
ระดับ ตามทางแต่งเครื่องบูชาเสียแล้ว ข้อที่กรม
มรุพงศ์^(๑) คิดจะปิดนั้นไม่มีจนพลวงน้ำในคลอง
จับตลิ่งเป็นตะไคร่เหตุด้วยน้ำขัง มีเรือนฝากระ
ดานราย ๆ ไปมาก ระยะต้นน้ำที่มากที่สุดบ้าน
ท่าไข่ หมู่ที่ ๕ พื้นเป็นท้องนามีสะแกราย ๕ โมง
เข้าหยุดวัดสงสาร ทำครัวที่ศาลาริมน้ำ^(๒) มูลเหตุ
แห่งข้อวัดสงสารว่ามีกะฎีหลังเดียว ราษฎร
ศรัทธามาสร้างเพิ่มเติม สงสารจริง ๆ ปิติ ไม่

(๑) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงศ์ศิริ
พัฒน์เป็นตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลปราจีน

(๒) เวลาค่ำได้ประพาสต้นทรงทำครัวเครื่อง
เสวยเอง

ใช้สังสาร กรรมดำรงใจที่ยืนยันว่าถ้าจะเดิมหน้า
 ชื่อว่าวัดแสนสงสาร พระจะเอาหรือไม่ เราเป็น
 ผู้ตอบแทนพระว่าไม่เอา จะเอาสุดสงสาร เพราะ
 ได้ทั้งสังสารด้วย ออกเรือบ่าย ๒ โมง อันที่จริง
 มีลมไม่สู้ร้อน วัดสงสารนี้อยู่ตำบลเมืองเขตต์
 เห็นจะยืมมาจากท้ายช่อคลองนคร (เมืองเขตต์)

พ้นจากวัดสงสารมาไม่เท่าไรถึงตำบลเรียกว่า
 สี่แยกท่าไข่ มีเรือนโรงปลูกติด ๆ กันตลอดจน
 มีตลาดขายเครื่องชำและของสด ที่ท้ายตลาดพบ
 เรือขุดคลองได้หยุดเรือให้เขาเปิดเครื่องดู เครื่อง
 นี้เป็นอย่างที่เรียกว่าเครดยิงหรือที่กรมคลองเรียก
 ว่าชำระคลอง ไม่ใช่ขุด ถึงตักอย่างเครื่องขุด
 ธรรมดา แต่ข้างเหนืมนั้นมีท่อเหล็กวางบนท่อน เหล็ก
 ๒ ท่อนเป็นท่อน ๆ ต่อกันไปขึ้นดั่ง เครื่องจักร
 พ่นน้ำเล่นขึ้นบนดั่ง มีไหลกลับลงมาที่ริมท่อ
 นั้นเองเสมอ บางทีก็หักออกทางอื่น ต้องเอะอะ

เอากระดานกัน ฝรั่งผู้เป็นนายงานแก้วที่แห่งนั้นตลิ่งข้างในสูง โคลนจึงได้ไหลกลับออกมา มาก ถ้าทำการอย่างนี้ได้เป็น ๘๐ เมตรใน ๒๔ ชั่วโมง แต่เรือลำอื่นที่มีกำลังมากกว่านั้นทำได้มากกว่า ซึ่งจะได้เห็นต่อไปข้างหน้า เครื่องอันนี้ถ้าตลิ่งสูงเป็นอันทำอะไรไม่ได้ แต่คลองที่ปิดแล้ว เช่นนี้ตลิ่งไม่สูงถึงศอกหนึ่ง ยังร้องว่าลำบากเสียแล้ว

มาถึงนี้เปรียบเรือขุดอีกลำหนึ่งเหมือนลำก่อน แต่พื้นที่ๆ ขุดผิดกัน คือเป็นที่มึนโคลนสูงประมาณคืบเศษ ข้างในเป็นแอ่งน้ำขัง เครื่องตักๆ ขึ้นมาแต่โคลนเหลว ปลายท่อไปเทลงที่ในรางไม้ไหลกลับลงในลำคลอง คลองตั้งแต่ตอนที่ขุดมาแล้วลึกแจวเต็มด้ามพาย ตอนนอกต้นถัดมาน้อยมีวัดเบลเลวี^(๑) มีข้อฟ้าพอมๆ กัน

(๑) Belle Vue

ชำเลื่องกะฎิมาก

ออกจากวัดสงสารมาไม่ถึง ๓ ชั่วโมง ถึงสามแยกคลองนครเนื่องเขตต์ ที่พื้นที่ต่ำแลเห็นดินปริ่ม ๆ น้ำ เพราะเป็นหนองน้ำตื้นมาก ถัดมามีตลาดอีกตอนหนึ่งมาถึงวัดปากบึง ซึ่งท่านเล็ก^(๑) เล็กไว้สำหรับพัก บ่ายไม่ทันถึง ๔ โมงมาเร็วมากเพราะเรือแจวเดินเร็ว มาตามทางผ่านเรือชุดอีก ๒ ลำรวมเป็น ๔ รวบรวมใจความว่าไม่ชอบทำการชำและดูจะเปลืองมาก ที่วัดนี้มีโบสถ์ฝาก่ออิฐแต่อยู่ในกลางบึง ซึ่งน้ำแห้งดินแตกกระแหงแต่ยังแลเห็นบัวอยู่ มีสิ่งซึ่งเป็นที่สังเกตคือหอจัตุรมุขซึ่งที่เหมือนหอไตรย แต่อาจจะเป็นพระบาทก็ได้ เพราะไม่มีหนังสือไว้เป็นอันขาด ไม่มีถนนเลย มีพระอยู่แต่ ๓ รูปครึ่ง คือตาบอดเสีย

(๑) สมเด็จพระเจ้านั่งเยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

องค์ ๑ ทำกับข้าวและกินเข้าบนการเปรี้ยว พระองค์สายหมอกใหญ่พระยาสุขุม^(๑) มาแต่พระยาสุขุมรีบกลับไปเพราะเขาจัดรับไว้ที่วัดตึก ตกลงเป็นจะไปหยุดที่เมืองมื่น จึงต้องไปคิดอ่านลากเรือน้ำจากวัดตึกมาเมืองมื่น หมอสาขมาอนุโมทนาว่าผักตบหมดคลองไปแล้ว มาแถบนี้ยังมีที่ว่างมาก มีตัวแมลงมาก แต่ยุงน้อยกว่าบางกอก ความจริงยังไม่เคยกัด แต่เข่ามี ข้อกันดารของคลองสูงชันน้ำจืด มีประตูเสียนานอนคลอง แต่ใช้ไม่ได้ด้วยขุ่นข้น ชาวบ้านเขาใช้น้ำบ่อ

ความจริงคลองทำไข่เลี้ยวอ้อมไป คลองที่มาตัวแต่สามแยกเป็นคลองนครเนื่องเขตต์ พระ

(๑) พระวรวงศ์เชอ พระองค์เจ้าสายตันทวงศ์ กับหม่อมราชวงศ์ดุษฎีพันธุ์บุตร และพระยาสุขุมนิยวินิต (ซึ่งภายหลังเป็นเจ้าพระยายมราช) เสด็จบดักระทรวงนครบาล

ชลธาร^(๑)เป็นนางงาน เจ้าพระยาสุรวงศ์ (วอน)
จัดการให้ชุด เรือเตีรทางนี้มากกว่าทางอื่น เพราะ
เป็นทางตรงไปฉะเชิงเทรา แต่คลองบางขนากก็
แลเห็นไม่สู้ไกลนัก ปากคลองออกเหนือฉะเชิง
เทรามากไป.

(๑) พระชลธารวินิจฉัย (คุณ) เจ้ากรมคลอง

วันที่ ๓๑ มกราคม ๑๒๖

เมื่อคืนหนาวลึกลับพิลึก แรกห่มผ้า ๒ ชั้น
ไม่พอ ครั้นปีดมานกกลับร้อน เลิกเสียชั้นหนึ่ง
เหลือชั้นเดียว ห่มก็ร้อนไม่ห่มก็หนาว เลยไม่เข้า
ที่ตลอด เข้าได้ความนาฬิกาบอกว่าโมงกับ ๔๐
นาฬิกาเศษแล้ว ประเดี๋ยวก็จะ ๒ โมง จะนอนไปทำ
ไมตื่นทำสรีรกริต่างๆ และเรียกผู้คนลงเรือออก
เรือเวลา ๒ โมง ครึ่ง ก่อนจะอยู่ข้างสายไป สักนิด
เป็นนานจึงได้ๆ ความว่านาฬิกาเขาสั่งผิดชั่วโมง ๑
เวลาที่จดมาแล้ว หักเสีย ชั่วโมง ๑ เป็นได้ ความ
จริง

พอ ออกจาก วัด ปากบึง ประเดี๋ยว ก็เข้า แดน
เมืองมื่น คลองตอนนั้นหน้าตาเป็นผู้หลักผู้ใหญ่
คือรากไม้เกาะยึดและมีต้นไม้มากมายมากจน มี
บ้านเรือนรายมาจนถึงหนองจอก เป็นหมู่ใหญ่

เรือนฝากระดานหลังโต ๆ หน้าตาบางกอกออกไป
ถึง มีหลังคามุงกระเบื้องเฟืองแวนโด^(๑) เห็นวัด
สักวัดเดียวเท่านั้นเพราะแถบนี้เป็นบ้านแขก คือ
แขกพวก หลวง อุดมที่ เดียวมิใช่ อื่นไกลเลย^(๒)
เห็นกองเข้าตานนวดเข้ากำลังนวดอยู่บ้าง ร่องรอย
แห่งความบริบูรณ์ปรากฏผิดกันกับข้างตอนตะเข้
เทรามาก ผักตบชะวาได้สาบแล้วแต่ยังเหลือมาก
ท่วงทีในทางถ้าจะเล่นนกเห็นจะสนุกแน่ ตามริม

(๑) กระเบื้องดินเผาที่ชอบใช้กันเดิวนั้น ผู้
คิดทำขนขายเป็นฝรั่งอินเดียชื่อฟารันโด เมื่อแรก
มีจึงเรียกกันว่ากระเบื้องฟารันโด

(๒) แยกมาอยู่เข้ามาเมื่อคราวสมเด็จพระ
ยาบรมมหาพิชัยญาติ เมื่อยังเป็นพระยาศรีพิพัฒน์
เป็นแม่ทัพยกออกไปปราบกบฏเมืองไทรในรัชกาล
ที่ ๓ มีเรื่องปรากฏอยู่ในรายงานหลวงอุดมสมบัติ ซึ่ง
ได้พิมพ์แล้ว คราวนี้อ้างถึงรายงานนั้น

915.93

ด247สอ

๕

คลองเลียงเปิดไทย เปิดเทศ ไก่ นกฟิราตลอด
ทั้งนี้คงเป็นนิสัยแขกเพื่อจะเชื่อง่าย ในเรื่อง
เชือดคอกอย่างแขก มันก็มีดี ที่ได้กินอาหารสด
แต่ถ้าบทร้ายก็ร้ายมาก เล่ากันว่า เมื่อเวลาไป
ยุบคราวนี้ พวกเมืองมื่น เมืองธัญญ์พากันเจ็บ
เป็นโรคคล้ายเป็ดตายมาก แต่สังเกตว่าเฉพาะ
ตายในพวกแขกมากกว่าไทย แต่เมื่อพิจารณา
ตรวจตรากันเข้าได้ความว่ามีไข้โรคเป็ด เป็น
โรคที่เกิดขึ้นในฝูงสัตว์โคกระบือ พอเจ้าของรู้ว่า
เจ็บก็ขายให้แขกๆ ก็มาเชือดกิน คนที่กินแรก
นั้นไม่มีรอดเลยแต่สักคนเดียว ส่วนคนที่พยา-
บาลกันตอนต้นตายบ้างรอดมาก แต่พยาบาลชั้น
ที่ ๓ ไม่มีใครตายเลย เป็นด้วยพิษโรคที่เกิดจาก
สัตว์อย่างเดียว.

กินเข้าต้มกุ่มแล้ว ถึงตำบลคู่มือสุหร่าใหญ่ดู
เป็นกำลังบริบูรณ์ บ้านเรือนผู้คนเต็มตลอด แถบ

นี้คู่มือไทยมากขึ้น มีเจ้าขายหมู ได้เรียกมาถาม
 ได้ความว่าเป็นเมืองมื่น เจ้าคนนี้รับวันละตัว
 ราคาขึ้น ๕๐ บาทขึ้นไปหา ๖๐ ว่าแพงเพราะไม่
 ใครมีหมู เป็นหมูโรงสี่ ขายชั่งละ ๒ สลึง ๒ ไพ
 ประเดี๋ยวก็ถึงวัดพบรมดำรง และพระยาสุขุมอยู่
 ที่นั่น ได้ความว่าอีกชั่วโมงเดียวจะถึงเมืองมื่น
 เขากะอย่างโอ๊ะๆ ให้เตรียมข้าวๆ ที่จริงจะตื่นสัก ๔
 โมงแล้วจึงมาก็ตนนอนเมืองมื่น แต่แกขึ้นไป
 ด่วนขึ้นทางสะพานการเปรียญแล้วไปโบสถ์ เป็น
 ขึ้นใหม่อย่างเอกพั้งแล้ว ๘ ปีเท่านั้น ได้ความว่า
 สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์^(๑) ออกมาผูกสืมาตั้งชื่อ
 ว่า วัดทรัพย์สโมสรนิกรเกษม เพราะผู้ที่สร้างนั้น
 เป็นนายทรัพย์คนหนึ่ง ไบวิสูงคามปลวกกินยับ
 เย็น ได้รับว่าจะทำให้ใหม่ ไบเดิมลงวันที่ ๑๕ สิงหาคม
 ร.ศ. ๑๑๘ สมภารอยู่ข้างจะปากคอเราะราย

(๑) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วิต) วัดอรุณ

และบอกว่าบริบูรณ์ดี ออกจากวัดนี้เวลา ๕ โมง
 หลวง ๔ โมงราษฎร ไม่ช้านักผ่านบ้านแขกและ
 สุเหร่าแขกอีก ๒ แห่งถึงแสนแสบตอนนอกนี้ไม่
 สู้มีบ้าน แลเห็นที่ตั้งการปกครองแต่ไกล ต้นแถว
 โรงพลตระเวนหาดินแดงตามเคย ถัดไปตารางๆ
 ทำใหญ่โตแน่นหนาดีกว่าที่ไหนๆ ในหัวเมือง
 เป็นอันมาก แต่ไม่มีคนโทษมีแต่คนที่อยู่ในระวาง
 พิจารณา ๗ คน เพราะไม่มีศาล ถัดไปเป็นที่ว่า
 การเมืองแล้วจึงบ้านเจ้าเมืองบ้านปลัดเมือง ออก
 จะตามเคยอย่างเมืองธัญบุรี แต่ที่เห็นว่า
 การเหล่านี้ยังไม่มีถมดิน มีถนนขึ้นจากน้ำสายหนึ่ง
 ตรงหน้าบ้านผู้ว่าราชการ ถนนขวางสายหนึ่ง ตั้ง
 แต่ประตูบ้านผู้ว่าราชการเมืองไปถึงโรงพลตระเวน
 เพราะที่นี้ไม่มีศาล เมืองไม่มีกำลังที่จะทำอะไรได้
 เรือเข้าในคูตรงหน้าบ้านผู้ว่าราชการเมือง จอดที่

หน้าเรือนเก่าของเจ้าชายงาม^(๑) เป็นเรือนเครื่อง
 ผูกหลายๆ แต่สบายดีกว่าเรือนฝากระดานอีก ทำ
 กับเขาที่แคร่ริมคูในเงาต้นไม้ แต่มาถึงกลางวัน
 บนเรือน เวลาเย็นไปดูเรือนผู้ว่าราชการ แล้ว
 ลงเรือไปดูคลองสามวา คลองสามวาเป็นของ
 กรมภูธรเส^(๒) ขุด แต่เดิมน้ำใหญ่กว่าสามวามาก
 ขุดก่อนบริษัทขุดคลอง ข้างเหนือขึ้นไป จดคลอง
 หกวาสายใต้ ข้างใต้เรียกว่าคลองนั้นไปจดคลอง
 สองที่พระยามหาโยธาขุด^(๓) คลองนี้ได้สร้างไป ๒ ปี
 เดิมนั้นมีคนทำนาตลอด มีเรือชะล่าบรรทุกเข้า

(๑) หม่อมเจ้าชายสว่างงาม ด้พระดิษฐ์

(๒) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูธรเส^(๒) ขุด
 คักดิ์ ซึ่งได้ทรงบัญชาการกระทรวงนครบาลอยู่ครั้ง ๑

(๓) พระยามหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) ขุด
 คลองเมื่อยังเป็นที่พระยาดำรงราชพลขันธ์ ผู้ว่าราชการ
 เมืองนครเขื่อนขันธ์

เปลือยกจอด หลายสิบลำว่า ลงตามคลอง ซอยของ
คลองสามวา^๕เอง ที่สี่แยก^๕เป็นตลาด มีบ้าน
เรือนคนมาก นับว่ามากกว่าตำบลอื่นในเมืองนี้
ได้เห็นแจ็กทำหมุดต้องไปหยุดดู กลับมาทำกับข้าว
ที่เก่าและมากินบนเรือนเหมือนกัน ในเรือออก
ร้อนเพราะเข้าไปจอดอยู่ในอุ^๕.

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๑๒๖

ออกเรือ ๓ โมงเศษ บ้านเรือนตอนนั้นเข้า
มาแปลกกว่าข้างนอก รู้สึกว่าบางกอกมากขึ้น มี
เจ็กและไทยมากขึ้น ผักตบชวาแลเห็นกำลัง
ออกดอกในทุ่งตาไป มันก็งาม เขาว่าฝั่งมี ไม่ใช่
เต็มคลองอย่างข้างแถบนครไชยศรี แต่เจ้าชาย
งามออกจะชอบๆ เห็นว่าเลี้ยงหมูได้ แต่ข้างฝ่าย
นครไชยศรีนั้นกลัวเหลือเกินว่าหมูจะไม่กิน หรือ
ที่สุดจนว่ากินเมา นั่นก็เป็นการเหลือเกินไป
เปิดห่านกินเห็นแก่ตา จำต้องมีให้กิน คนก็กิน
ได้ ข้อที่มันเกิดเร็วทำให้คลองตื้นนั้นไม่ดีจริง
แต่เห็นจะใส่ความมันบ้าง ระยะนี้มาถึงคลองตัน
มีวัดขึ้นใหม่ ๒ วัด อีกวัดหนึ่ง เจ้าชายงามสรร
เสริญว่าดี ชื่อวัดศรีบุญเรือง แต่โบสถ์ก็เป็นชั้น
ใหม่ เห็นจะดีในฐานการเปรียญ ในเข้ามาอีกวัด

หนึ่งเป็นอย่างลักษณะตามเคย ก็ต้องเลี้ยววัด
เทพศิรินทร์ตามฤดูกาล ก่อนเที่ยง ๑๕ นาทีถึงวัด
ตึก อยู่ต่อแขวงคลองตันกับบางกะปิ ว่าเป็นวัด
เจ้าพระยาบดินทรเดชา^(๑) สร้าง เห็นจะเป็นระยะ
กองทัพออกจากกรุงมานอนที่นั่นแรก อย่างวัด
ราชโอรสวัดเฉลิมพระเกียรติ ซึ่งได้ชื่อว่าตึกนั้น
เพราะกุฏิเป็นตึก ลักษณะวัดปริณายก โบสถ์
เล็ก ๆ อย่างเก่าแต่ปฏิสังขรณ์ ว่ามีพระลิตาถึง ๓
องค์ แต่ไม่งาม การสร้างวัดนี้ดูน่าเสียดายเพราะ
พระแกไม่ทำจริง ๆ ต้นโพธิ์ขึ้นที่ฐานพระเจดีย์ก็
ไม่ตัด วันนี้ได้ทำบุญตัดต้นโพธิ์น้อยหนึ่ง ชื่อ
ตึกเป็นชื่อใหม่เมื่อทำกะฏิตึก แต่คงเป็นวัดเดิม
ได้ชื่อว่าเทพาจรลิตาส แต่ฟังดูเห็นจะไม่ใช่ชื่อ
เก่า จะที่หลังชื่อตึกเสียอีก กินเข้าที่นี้ พระองค์

(๑) เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี)

สายและพระขรองเมือง^(๑) มาอยู่ด้วย

บ่าย ๒ โมงครึ่งออกเรือ แต้นเข้ามาเป็น
สวน บ้านเรือนเป็นบางกอก มีนาคันเป็นตอนๆ
เหมือนคลองสามเสน ตอนนอกก็คือลำคลอง
เดียวกันนี่เอง.

วินิจฉัยกันด้วยเรื่องยักษ์มักกะสัน ได้กล่าว
ไว้ว่า เป็นชาวเมืองปามะกะซันที่เกาะมะรุระใน
ยะวา คำที่ใช้ว่าบางกะสันฟังแก้กรรมหลวง
นเรศ^(๒) เดียวนี้คงยังใช้อยู่ว่ามักกะสัน ด้วยได้
ใจว่าคำมันนั้นหายาบ ได้ให้กรมสมมตจดหมายไว้.

(๑) พระยาอินทราธิบดี ดิศวรขรองเมือง
(ม.ร.ว.ดพ.สุทัศน์) ปลัดทูตฉดองกระทรวงนคร
บาด ภายหลังเป็นเจ้าพระยาอภัยราชา

(๒) พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมอดวงนเรศวรฤทธิ
เป็นเสนาบดี กระทรวงนครบาด เมื่อ ก่อน พระยาสุชุม
นัยวินิต

วัดหนึ่งต่อวัดอีกมาเรียกว่าวัดกลั่นวิไลยธาราม
 ยังไม่ถึง ๔ โมงก็ถึงคลองราชดำริห์ ซึ่งรถโม
 เตอร์คาร์มาคอยรับ ผ่านบ้านเจ้าใหญ่^(๑) ลงมานั่ง
 อยู่หน้าบ้าน ให้เขาไปดูว่าน้ำนอกตึกมากหรือน้อย
 แวะขึ้นไปหาเจ้าใหญ่ ที่แถวปลูกโรง
 เรือนให้เขา แต่ที่เรือนอยู่เล็กและร้อน แล้วลง
 มาเข้าตึกน้ำยังมาก ตึกนี้ดูว่องไวกว่าจะเซิง
 เทรา ออกจะเป็นธรรมดาเพราะใกล้ตา.

(๑) พระวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวัฒนา

๓/๔/๓๖

NATIONAL LIBRARY